

НЕВЕНКА БОЈОВИЋ

**ОСВРТ НА ИСТОРИЈАТ ЗНАЧАЈНИХ ЕТНОГРАФСКИХ
ПОСТАВКИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У ЧАЧКУ**

Невенка Бојовић
УУ 32000 Чачак
Народни музеј

UDK: 061.48 (497.11)

Од самог оснивања Народног музеја у Чачку (1952), етнологско наслеђе становништва Моравичког округа (у ужем смислу чачанског краја) јавности је представљано само кроз тематске изложбе етнологског одељења, или су те драгоцене народне творевине излагане као појединачни експонати у Чачку и у другим музејима широм Србије.

Стога је било разумљиво настојање етнолога да пронађе простор и могућност за сталну музејску поставку етнологског наслеђа становништва чачанског краја.

Године 1992. и 1994, односно 1999, музеолошки обрађени етнологски експонати изнети су из депоа и презентовани јавности кроз две сталне музејске поставке у зградама које су због својих архитектонских вредности проглашене споменицима културе од великог значаја.

Најпре је у Чачку за дан Музеја, 30. августа 1992. године, у кући Стаке и Вула Пантелић, (данас власник њихова праунука Јелица Недић

Грегор 82. г.) отворена етнолошка поставка ентеријера грађанске куће у Чачку с краја XIX и почетка XX века, допуњена бираним експонатима грађанске ношње и покућства. Ова прва поставка обogaћена је и до-некле концепцијски измењена у августу 1999. године.

Друга стална етнолошка поставка отворена је 27. октобра 1994. г. у селу Вранићима код Чачка у конаку Сретена Чолића, подигнутом 1864. године (на кући је плоча са натписом, годином градње и именом домаћина), у коме је оживљен ентеријер сеоске куће из XIX и почетка XX века. Поред конака, у оквиру окућнице, сачувано је неколико ау-тентичних зграда: амбар, салаш, дводелна зграда од брвана (млекар и остава) и хлебна пећ. Конак и зграде су рестауриране и конзервиране и, што је важно, власник их активно користи (сем конака) и о њима се стара.

Чачак, град на Западној Морави, данас по много чему јединствен, настао је и вековима се развијао на простору на коме су се пре доласка Срба сучељавали различити народи и културе. Поред осталих матери-јалних трагова о тој вишевековној историји града, најверније сведоче римске терме откривене 1971. године у центру Чачка.

„У Студеничком тишику (1207–1215) налази се први писани пода-так о једном објекту на територији садашњег Чачка, цркви Св. Богоро-дице Градачке, задужбини Страцимировој, сада цркви чачанској, по-свећеној вазнесењу Христовом. Доласком на власт Стефана Немање, жупа Морава се нашла под управом његовог брата Страцимира. Седи-ште жупе било је у Градцу. Тада је уз манастир формиран трг, око ко-га је настало цивилно насеље које добија име Чачак”.¹

Име Чачак по први пут се спомиње у судском позиву упућеном ду-бровачким трговцима у Чачку Марку Лебровићу и његовом сину Ми-лу, 18. децембра 1408. године.²

У време петовековног ропства под Турцима Чачак је доста стра-дао, па је и Богородица Градачка три пута претварана у џамију и поно-во враћана у православну цркву. За време кнеза Милоша 1834. године, када добија своју самосталност, Чачак почиње да се економски и кул-турно развија као и друге вароши широм Србије.

Свој економски и културни процват Чачак достиже у другој поло-вини XIX века када почињу да се поред јавних зграда подижу и репре-зентативне приватне стамбене зграде чији су власници били богати тр-

1. Делфина Рајић, *Архитектонско наслеђе Чачка*, Каталог изложбе, стр. 3, Чачак, 1997. година.

2. А. Веселиновић, *Документи о првом имену Чачка у Средњем веку*, Зборник радова На-родног музеја Чачак, књ. XX, Чачак 1991, стр. 65.

говци и занатлије. Једна од тих зграда је и кућа Пантелића у Улици Бате Јанковића 68 у којој је смештена стална стнолошка поставка.

Кућа Пантелића је, поред конака Јована Обреновића (1835), једна од најлепших и најстаријих сачуваних грађевина подигнутих у другој половини XIX века.

Вуле Пантелић је био виђени крагујевачки трговац који је, ожењивши се Стаком, прешао да живи и ради у Чачку. У Чачку је брзо стекао углед као трговац, био је тутор чачанске цркве и народни посланик Светоандрејске скупштине. Умро је (верује се да је био отрован у Београду) 24. децембра 1858. године. Сахрањен је на Чачанском гробљу.

Кућа Пантелића грађена је као сплет традиционалног народног градитељства и утицаја архитектонских елемената источњачког стила, коју карактерише паглашен истурен улаз – „трем” кога чини степениште од камена пешчара и два масивна стуба који носе лукове и стреху.

ОПИС КУЋЕ

Кућа је приземна, са подрумом испод североисточног дела куће, и зидана је од камена и печене цигле а потом малтерисана и кречена. Међуспратна и таванска конструкција су од дрвене грађе. Кров је четворосливан, покривен ћерамидом. Стреха је напуштена (80 цм) и опшивена шаповцима и даском.

У основи кућа је правоугаона (дим. 14,5 м x 8,5 м) и петоделна. Централни простор куће чини ходник – предсобље, правоугаоног облика које насрам улазних, западних врата, има и споредна излазна врата. Врата су двокрилна, са стакленим површинама. Са спољње стране су сигурносна двокрилна дрвена врата. Под у ходнику је под циглом а на средини оба дужна зида су озидани оцаци који су загревали пећи у собама.

Из ходника – предсобља лево се улази у велику собу – салон, гостинку и оставу, а десно у две мање собе које су међусобно повезане вратима. Подови у собама су патосани. На средини таванице велике собе је рељефна гипсана розета за коју је закачен лустер.

На равним спољним зидним површинама куће постављени су двокрилни прозори са дрвеним капцима. Са унутрашње стране прозора хоризонтално су постављене тракловане „коленике” – стубићи.

Простор око куће је калдрмисан као и прилазна стаза кући од улице. Сходно тадашњем времену, кућа је подигнута на средини плаца –

дворишта које је пуно зеленила. Башта је засађена разноврсним цвећем (руже, шебоји) и другим растињем као и плодним дрвећем: дуњама, шљивама ценарикама, лешницима, јабукама. Лепоту тог амбијента красила су и два бора испред куће који су због старости 1999. године посечени.

Због свих ових архитектонских вредности кућа Пантелића је 1958. године проглашена спомеником културе. На још већи њен значај свакако је утицало и то што се налази у најстаријем делу вароши, у непосредној близини цркве, конака Ј. Обреновића, старог начелства, гимназије, економске школе, који представљају драгоцен и својеврсни споменички амбијент старог Чачка, као и чињеница да је и поред рестаураторских и конзерваторских радова и разноврсне њене намене кућа у потпуности задржала оригиналност.³

КРОЗ ПОСТАВКУ КУЋЕ ПАНТЕЛИЋА

Етнографска поставка у кући породице Пантелић је репрезент кућа богатих и виђених Чачана (трговаца, занатлија, чиновника) у периоду од седамдесетих година XIX века и почетка XX века. Собе су опремљене стилским намештајем који је набављен у Београду и другим већим варошима Србије. Рађен је по узору на европске стилове тадашњег времена. Предмети су оригинални и набављени откупом или поклоном од старих Чачана и њихових потомака. Поред изложеног намештаја јавности су представљени и експонати који говоре о женској грађанској ношњи, друштвеном и економском положају Чачана и њиховом начину живота у том времену.

Ходник, хол, предсобље

Ходник куће искоришћен је као изложбени простор. У шест зидних витрина изложени су највреднији делови српске и европске женске грађанске ношње, као и поједини комади драгоценог посуђа од порцелана, сребра и стакла из кућа виђених Чачана.

³ Од 1959. године кућа је коришћена за становање а један део као канцеларијски простор за потребе Народног музеја. Од 1966. године у кући је отворена стална музејска поставка под називом МУЗЕЈ РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ОМЛАДИНЕ. Тек 1992. године у кући је отворена етнографска поставка етнотријера Грађанске куће XIX и првих деценија XX века, која се својом концепцијом у потпуности уклапа у архитектонски амбијент куће.

Витрина прва

У првој витрини изложени су најкарактеристичнији комади старије женске грађанске ношње: *фесови, бареџ са накитом, либаде и мара-ме*. Кројени од увезених материјала, везени срмом и златом, изложени делови српске грађанске ношње производ су мајстора *ѿерзијскоѿ* и *зла-ѿарскоѿ* запата. Удате Чачанке, на глави су носиле плитке *црвене фесове* и *бисерне ѿејелуке*, уоквирене *сомоѿским бареџом* на који се стављао скупocen накит: *ѿрсѿење, ѿране, иѿле*.

У витрини су изложена два *феса*. *Фес* кнегиње Љубице, плитак, од тамноцрвене чоје краси богата сребрна кићанка – *ѿуѿчул*. Фес са пушћулом могле су носити само богате и значајне Српкиње као што је била кнегиња и Стака Пантелић на чијем се портрету посебно истичу пушћул и накит. Други *фес* је са црном свиленом кићанком и *бареџом* од бордо сомота украшен закаченом *ѿраном* од посребреног месинга, са централним већим и два мања цвета украшена уложеним белим стаклом. *Бареџ* се за фес и плетенице учвршћивао двема *иѿлама*, чије су главе од тиркизноплаве боје стаклене масе украшене са пет белих боѿица.

Преко свилене *кошуље, фисѿана* или *блузе* са порупчићима и *сук-ње*, облачило се *либаде*, кројено од разнобојне кадифе, сомота или атласа. Примерак изложеног либадеа је од тамноплаве кадифе, заобљених пешева. Рукави су дуги, у доњем делу јако проширени и непресечени. Ивицама либада нашивен је низ петљица од златне срме и шира златна трака. Њих прати рељефно извезена биљна лозица у облику трелиста, четворелиста и листића од сребрне жице и шљокица. Исти украс је и на леђима и по саставним шавовима либада.

Уз либаде изложене су и две *мараме*. Једна је од чипке а друга од вишебојне свиле. Ношене су прекрштене на грудима испод либада. Мараме су мануфактурни рад радионица Пеште и Беча. Куповане су у дућанима у Београду и Чачку. Истичу се рељефним орнаментима, финоћом свиленог конца и богатим ресама.

Витрина друга

До тела Чачанке су носиле богато украшаване памучне и свилене *кошуље, комбинезоне*. Шиле су их и украшавале саме жене. У нашим збиркама сачувано је неколико кошуља, а ми смо изложили две највредније.

Кошуља, комбинезон, инв. бр: 410, ткана је од танког српског платна (узаснованим) са ширим свиленим пругама. Кројена је из две поле, без рукава, са ширим раменицама које се закопчавају дугметом од златне жице. На грудима кошуља је украшена везом тоledo у виду цветића изведеним златном жицом и шљокицама. Изрези око врата и раменице опшивени су кукичапом чипком од златне жице.

Друга *кошуља, комбинезон*, инв. бр: 411, је од финог српског платна. Кројена је из две поле, без рукава, са ширим раменицама које се закопчавају са два седефаста дугмета. Изрез на грудима је четвртаст. Раменице и груди кошуље украшени су ручно шивеним ситним порупчићима између којих је пришивена бела чипчица и уска розе свилена трака којом се набира кошуља испод груди. Око изреза и раменица пришивена је уска бела памучна чипчица. Обе кошуље су рад Ленке Гавровић, Чачанке, учитељице Женске радничке школе. Ова изузетна Чачанка је Народном музеју у Чачку даровала преко сто вредних експоната – рукотворина њених и ученица Женске радничке школе. Многи од њих су представљени јавности на овој сталној поставци.

Витрина трећа

У трећој витрини изложени су делови обуће: *чарапе, њодвезице, њајуче, собне ципеле*. Од седамдесетих година XIX века Чачанке су на ногама носиле *дуге чарапе* изнад колена, штрикане ручно или машински од беле или црвене препредене вунице и увезеног француског фула разних боја. Плетене су равно и у ранфли, у једној или више боја, украшене уплетеном шаром или извезеним цветним мотивима од разнобојне вунице, конца, перлица и шљокица. Везивале су се *њодвезицама* у виду машини од рице свиле или атласа везене разнобојним концем, свилом или вуницом у виду цветне лозице. Преко чарапа, у кући, Чачанке су носиле кожне *њајуче* и *собне ципеле* са „лицем” од сомота, јуте или свиле, украшене богатим цветним везом изведеним техникама покрстицом или пунивезом од вунице, свилоног конца, златне жице и шљокица. Мајстори палуције правили су папуче и собне ципеле а кројили су и посебно „лице” које су даровите жене везле и украшавале по укусу тадашње моде.

Крајем XIX века из Беча и Пеште и других европских градова у Чачак се враћају млади и школовани Чачани који доносе са собом европски начин одевања и европске манире, које врло брзо преносе на околину. Женска европска одећа кројена је од увезених материјала, по моделима из журнала и у салонима код чувених „кројачица за европску

моду". Тако су се Чачанке врло брзо нашле у *хаљинама са шурниром, корсејом, карнерима, пабраним сукњама, са шеширима, рукавицама, лејезама, торбицама, цицелама од свиле – айласа и коже* украшаване перлама. Поједини делови те „европске моде”, који су се нашли у нашим збиркама, изложени су у *четвртој и петој витрини*.

Витрина четврта

Од одеће „европске моде” која је владала српским варошима 1900. године изложили смо: пар женских свечаних *цицела*, четири *шешира* и *фотографију* младих Чачанки са *шеширима*. Женске свечане *цицеле*, од црне коже, са вишом и јако издубљеном потпетицом и зашиљеним врхом. Предњи део – рис на цицели је срцоликог изреза. Високо преко риса је каишић који се закопчава дугметом. Цицелe су украшене везом од црних перлица и штраса. На унутрашњем делу цицела, на постави, утиснуто је „Парис 1910”. *Шешири*, прихваћени као неодвојиви део женске грађанске европске моде, носили су се како пре подне тако и по подне и у вечерњим часовима. Прављени су од филца, финe сламе, сизал влакна у разним бојама и облицима, са високом калотом, великим и уским ободом. Украшавани су свиленим тракама и машнама, тилом, цвећем, перјем. Сликање у фотографским атељеима није могло да се замисли без шешира, што се и види на изложеној фотографији на којој су три младе Чачанке, обучене по последњој европској моди, са раскошним шеширима украшеним букетима цвећа, воћа, машнама и тилом.

Витрина пета

У петој витрини изложени су појединачни детаљи европске одеће с краја XIX и почетка XX века: *рукавице* од чипке или свиле, *торбице* и *шапчице* од перлица, свиле, коже, алпака, *лејезе* од перја, чипке, *сунцобрани* од финих меких тканина и чипке. *Рукавице*, дуге, ручно плетене од танког белог конца, са отвореним палцем и без наплетених прстију. Плетене су у чипкастој ранфли. Оне су као и велики број других изложених предмета рад Ленке Гавровић.

Торбица, рађена макрамеом од *белих и жутих перлица*, на дну скупљена и завршена перластом кићанком. У горњем делу торбица је скупљена белим гајтаном провученим кроз белe алке. Торбица је постављена белим памучним платном. Други примерак изложене *торбице* – *кесе* представља посебну занимљивост. То је *кеса* за новац и ситнице. Плетена је од памучног конца *циклама боје* и *розе* и *белих перлица*.

Кеса је тракаста са проширеним и обликованим крајевима у виду листа, завршеним петљицама од нанизаних белих перлица. На средини кесе – торбице је мали отвор за убацивање новца и ситница. Држала се у руци или на прсту уз помоћ два црна метална прстена на којима су натписи: „спомен из бук киселе воде” и „gott nit dir”. И ово је рад Ленке Гавровић. Трећа *торбица* је највероватније импорт из Беча. Израђена је од посребрене жице (алпака). На предњој страни украшена је сребрним ресама и двама кићанкама а по доњој ивици таласастим орнаментом. Дршка за ношење је на склапање и облика је четворолиста, затвара се двама куглицама. *Лейеза* је од белог гушчијег перја налепљеног на папир који је украшен љубичасто белим бојеним цветовима. На ребрима је утиснут сребрни цветни орнамент и бела свилена машна. *Сунцобран* је ношен у пару са торбицом од белих и жутих перлица на дап венчања 1918. године. Носила их је Лена Ивановић. Сунцобан је са другим штапом. Горњи део сунцобрана (шешир) је од беж чипке са цветним орнаментом и таласасто завршним ивицама. Постављен је беж сатеном. Два изложена *споменара* сведоче о најинтимнијем делу живота чачанских девојака. Споменари су биле и остале најтајновитије мале личне књижице са најнежнијим љубавним и пријатељским порукама. Те поруке, писане у рими, још лепшима су чинили цртежи цвећа, лептира и идиличних пејзажа. *Споменар*, из 1894. године, са корицама је од браон коже украшене пресованим биљним и геометријским орнаментом. Поред писаних посвета у стиху, у споменару су и бојене илустрације Николе Зеге, што овај споменар чини још вреднијим. Споменар је припадао госпођици Катарини Јов. Пајевићевој из Чачка. *Споменар* из 1917–1920. године припадао је Милици Молеровић, уч. IIIа разреда Гимназије у Чачку. Успомене су писане на српском, француском и немачком језику, допуњене цртежима.

Витрина шеста

У последној, шестој витрини изложено је драгоцене и врло вредно посуђе од порцелана, сребра, стакла из кућа виђених Чачана. То су *шољице* за црну кафу, *чаше*, сребрне *вазе* за воће и колаче, *чајник*, *есцајџ*... *Шољице за црну кафу* (два комада) потичу с краја XIX века. Шољице су од финог порцелана, узаног и равног дна и широког отвора. Свака шољица је декорисана рељефним плавим и жутиим цветом и зеленим листом. Дршка је лучно извијена. Тацница је израђена у облику цвета са раширеним латицама. Свака латица украшена је перластим цветом жуте, роза и светло плаве боје и зеленим листићима. *Шољице за*

црну кафу (5 комада), од врло тапког порцелана. Шољице су бокасте са извијеном дршком, споља украшене са по три а изнутра једном цветном граном црвене боје и златном линијом по рубу. На дну шољице и тацнице утиснут је печат произвођача: „ROSEN THAL–GERMANY MARIA” са круном и ознаком „38”. Шољице су поклон Милице Молеровић из Чачка која живи у Београду. Три изложене *чаше* добијене су, како су тврдили дародавци, као свадбени поклон и коришћене су само у изузетним приликама. Датирају из 1893, 1918, 1922. године. Чаша за воду, конусног облика. Стакло је рубин боје, неједнаког интензитета. Украшена је сликаном апликацијом беле боје; дечак у пејзажу држи цвет у руци што личи на имитацију рококо манира у сликању фигура. Потиче из 1893. године. *Чаша* за воду, конусног облика. Украшена је апликацијом у виду ружиних цветова, украсних трака и астрагалом. Боје су розе, бела, кармин, зелена и позлата по ободу и стопи. *Чаша* за воду и вино, конусна, од безбојног стакла. Апликацијом су истакнути иницијали ВП и украсна трака која обавија текст: CINFITERIA PARIS. Сачуване су само две чаше од целог сервиса који је као свадбени дар добила Лена Ивановић 1918. године. Двоструки посребрени *држач* за чаше, са рељефно обрађеном и украшеном дршком. Држачи – постоља за чаше декорисани су богатим барокним орнаментом и волутасто извијеним ободом. Поклон Музеју од породице Раша Гавровића, бившег пред. Општине 1921. године. Прибор за јело – *есцајџ* за једну особу. Састоји се од виљушке, кашике и ножа, спаковани у оригиналну дрвену кутију обложену плишом и свилом. Дршке прибора богато су украшене рељефним орнаментом палмете. Крај XIX века.

Ваза – ѿањир за воће, од посребреног челика, са две ручице. Ваза је кружна, постављена на уздигнуту нижу стопу. На средини вазе је рељефно украшен медаљон, ивица је извијена и има бордуру. Држачи – ручице су у виду извијених врежа. Ваза је купљена 1928. године као свадбени дар у радњи Д. Вујовића, чувеног чачанског трговца.

Чајник је посребрен бакар, са поклопцем. У Чачак је стигао из Илока у Војводини као девојачка спрема 1911. године.

ГОСТИНСКА СОБА, САЛОН

Велике *гостинске собе* – салони у којима су се одвијали најзначајнији породични тренуци и славља старих Чачана, као што је поменуто, увек су били опремљени најлепшим и најмодернијим намештајем, изра-

ђиваним под утицајем стилова који су у том периоду владали у Бечу и Пешти.

Под гостинске собе на изложби застрвен је великим *широјским ћилимом*. Пиротски ћилими, јединствени по колориту, орнаментици и техници израде, праве су уметничке творевине ткаља. У нашем музеју чувају се врло вредни пиротски ћилими (подни, зидни, прекривачи), а у овој поставци изложена су три. Под наше гостинске собе покривен је *широјским ћилимом – байалом*, дим. 405 цм x 340 цм. Централни простор ћилима је јарко црвене боје са пет „дирека” – „стабала живота” са распоређеним разнобојним гранама, са „ђуловима” на које су слетеле птице – „гугутке на ђулови”. На црном ужем ћенару су вишебојне цветне гране. Крајња, шира бордура је од беле вуне и испуњена је шизом разнобојних мотива „корњаче” и „чурилњака”. Ћилим је 1938. године ткап у Пироту за девојачку спрему богате Чачанке која се удала за Раца Јелића, трговца.

Централно место у гостинској соби заузима *гарнијура за седење* коју чини: *канабе, две фошеље, две сјолице и сјочиић*. Гарнитура је прављена од чамовог дрвета токарењем и резбарењем. По стилу израде припада неоренесанси. Седиште и наслони, као и држачи за руке, пресвучени су бордо плишом. *Канабе* се ослања на четири токарене предње ногице и две једноставно обрађене задње ногице. Наслон је у доњем делу украшен токарским стубићима а у горњем токареном пречагом на чијој је средини резбарен стилизован вегетабилни орнамент. Држачи за руке су украшени волутама и плитким канелурама. *Фошеље* и *сјолице* украшене су и обликоване као канабе. *Сјочиић* је са четири токарене ноге и горњом и доњом плочом правоугаоног облика једноставно профилисаних ивица. У овом комплекту је и *зидно огледало са консолним сјолом*.

Огледало је у већем дрвеном правоугаоном раму који има уски профилисани перваз и плитке канелиране пиластре. На горњем делу пиластра, испод венца је аплициран резбарени биљни украс. Венац је издигнут, истурен и са наглашеном степеничастом профилацијом укомпонованом са два низа резбареног мотива шкољки. Завршни украс корниша резбарен је у облику две волуте допуњене стилизованим лишћем и цветом. *Консолни сјочиић* је са правоугаоном плочом од сивкастоцрног мермера, профилисаних ивица испод којих је фиока. Са задње стране је огледало уметнуто у луни дрвени оквир. Спреда, *сјочиић* носе две профилисане ноге, при бази везане за леђну плочу са три међусобно повезане пречаге.

На мермерној плочи сточића стоје *рам* са фотографијом Чачанки у европској ношњи, затим, *свећњак* – *чирак* и *корџица* за дописне карте, фотографије, писма. *Рам* је рађен од легуре цинка, калаја и алуминијума, у богатој сецесионистичкој цветној декорацији. *Свећњак* – *чирак* је од алпака, округле стопе, једноставног стабла које се завршава чашицом за свећу. *Корџица* је направљена од седам картонских розетица, опшивених светложутим концем. Розетице су међусобно повезане са шест мањница од розе свиле, чинећи тако плитку корпицу. Рад је Лене Гавровић око 1925. године.

У овој гостинској соби – салону налази се још једно *канабе* које потиче с почетка XX века, а припадало је уваженој породици апотекара Радивоја Пантовића из Чачка. Канабе је од дрвета, црне боје, са балустрадом и огледалом на врху наслона. Седиште, наслон и ваљкасти јастуци пресвучени су жанилом врло богатог цветног орнаментa распоређеног у по три медаљона у којима доминира зелена боја. Канабе носе четири једноставне ногице. У углу поред канабета, на округлом политирапом *сџочићу* који носе пет токарених ногара (стубића), постављен је *грамофон са њрубом*. *Грамофон* се састоји од дрвене четвртaste кутије са ротационом округлом плочом на коју се стављају грамофонске плоче. Кутија се отвара и у њој је механизам за навијање. Изнад је метална крива ручица са главом и иглом која се спушта на плочу. Труба је од лима и у облику лотосовог цвета. На труби је налепљена стикета марке са натписом и сликом пса и грамофона: „TRADE MARK” „HIS MASTER’S VOICE”. Грамофон је у функцији и има комплет од 12 оригиналних плоча. Набављен је у Београду после Првог светског рата.

У интеријеру градских кућа с краја прошлог века значајно место заузимају су и мали *сџочићи* – „*шџендери*” на којима су стајали свећњаци, вазе, рамови са фотографијама, лампе. Наш *сџочић* направљен је од чамовог дрвета, округле и равне горње плоче постављене на централну токарену ногу која се при дну ослања на три волугасто обрађене ногице. Производ је домаћих мајстора–тишлера који су радили по нацртима и шаблонима преузетих са намештаја из ондашњих европских центара Беча и Пеште. На сточићу је рам са фотографијом старе Чачанке која је обучена у српску грађанску ношњу. *Рам* је од алпака, правоугаоног облика са ослонцем на полеђини. Декорисан је рељефним украсом у стилу сецесије. Поред сточића је дрвена *сџолица* са наслоном и седиштем пресвученим пресованом кожом. Седиште је трапезасто. Кожа је украшена пресованом представом богатог вегетабилног

орнамента, а на наслону је и врло лепо укомпонована представа орла са раширеним крилима.

На источном зиду собе окачени су *икона св. Ђорђа* и *сребрно кандило*. Атмосферу тоpline овог амбијента допуњавају *зидни сат* и *ѿорѿреѿи* Стаке Пантелић, власнице куће у коме је данашња музејска поставка, и портрет Петра М. Николића, трговца чачанског.

Порѿреѿи Сѿаке Панѿтелић рађен је у маниру класицизма и такав представља значајан документ за проучавање грађанске ношње из седамдесетих година XIX века. Аутор портрета је сликар Живко Павловић, молер пожаревачки. Стака Пантелић је у *фисѿѿану* са *бајадером* око струка, *либадом* преко фистана и *марамом* (свиленом) прекрштеном на грудима испод фистана. Око врата је *ниска дукаѿѿа* и *ланац са медаљоном*. У ушима су *минђуше*. На глави је *фес* са *сребрном кићанком* – *ѿушѿѿулом* и *барѿѿом* на коме су филигранске *иѿле* са ланчићима и *дукаѿѿима* као и *ѿрана* и *ѿрсѿѿен* са брилијантима. Анализирајући портрет Стаке Пантелић, закључује се да су главни делови српске грађанске ношње орјентално-левантинског порекла, мада су приметни утицаји Запада, на пример свилена марама, бајадер, накит. Портрет је музеју продала 1958. године унука Стаке Пантелић, пок. Зорка Јанковић, учитељица.

Допојасни *ѿорѿреѿи Петѿра М. Николића* у полупрофилу је рад сликара Н. Милојевића. Петар је одевен у европско грађанско одело: *бела кошуља*, *црни ѿерок* са дворедним закопчавањем. Носи бркове и браду. Слику је поклонила Музеју Љубица-Буба Младеновић, Петрова унука из Београда.

Зидни сат са клаѿѿном смештен је у дрвеној кутији са застакљеним крилом које се отвара. Крила–вратанца су украшена са два профилисана полустубића. Изнад и испод кутије је дрворезбарен стилизован вегетабилан украс. Часови су обележени римским бројевима, а сат има три казаљке. На клатну су слова А и Н. Сат се навија кључем. Сат је припадао чувеном чачанском штампару Стевану Матићу, који га је као свадбени дар поклонио својој ћерки Даници када се удала за Ф. Секованића. Сат је купљен 1903. године у Пешти.

Изнад прозора на дрвеним гарнишнама окачене су завесе од белог маркизета.

МАЊА СОБА

Мања соба – мали салон, захвата југозападни део куће. У собу се улази из ходника–предсобља и из девојачке собе. Овај је простор служио за свакодневно окупљање породице, стога је опремљен једноставнијим намештајем, набављеним у дућанима у Чачку, Крагујевцу и Београду и, што је значајно, домаће је производње. Под собе је такође застрвен *пиротским ћилимом* који је у основи јарко црвене боје. Украшен је „смирајском шаром” са карактеристичним мотивима „кувери” – „бомбе градене”. У ћенару понављају се мотиви „корњача”, тзв. „принцезина плоча”. Овај ћилим је набављен у Пироту за девојачку спрему Дане Матић.

Соба је опремљена салон гарнитуром за седење, која потиче из првих деценија XX века. Састоји се из *канабетиа*, *четири фойеле* и *сточића*. Гарнитура је једноставних линија, од црног бојеног дрвета, пресвучена бордо тканином. Седиште и наслон су полукружно обликовани. Изнад седишта, у благом луку се извија рам–наслон. На раму са стране углављене су по три лајсне. Наслон за леђа наглашен је посебним луком. *Сточић* ове гарнитуре је правоугаоног облика, са четири канелиране ногице ослоњене на кружне столице. На ужим странама стола, ногари су повезани са две пречаге између којих су по три уске лајсне (као на фотелјама и канабету). Плочу сточића чини дрвени рам са стакленом површином на средини.

Поред гарнитуре за седење у соби су *писаћи сто* са *столицом* и *двокрилни ормар – библиотека*, добијени као поклон Секованића из Чачка. *Сто* је од храстовог дрвета. Правоугаону плочу носе четири токарена ногара повезана дијагонално укрштеним пречагама. Испод плоче су две фиоке, облик површина, украшене резбареним волутицама и тролисном врежом.

На столу је пратећи писаћи прибор: *држач за пера* и *оловке*, *папир* и *нож*, *масионица*, *нож за резање папира*, *чирак-свећњак*. *Држач* се састоји од дебље стаклене црне плоче за коју су учвршћена два лучно савијена месингана држача са по четири клинаста одељка за које се каче оловке, пера, нож, папир. *Нож* за резање папира састоји се од челичног сечива и дрвене дршке. На дршци су урезани иницијали Г и К (Ђорђе Карађорђевић). *Нож* је Музеју поклонила Радмила Карађорђевић, супруга принца Ђ. Карађорђевића. *Масионица* се састоји од две четвртасте стаклене посуде смештене у посребрене држаче – улошке ко-

ји су украшени ливеним геометријским шарама. *Чирак*, од алпака, једноставан.

Сволица са наслоном, прављена од чамовог дрвета. Седиште је трапезасто, украшено плитко урезаним мотивом вазе са цвећем. Наслон је рађен од токареног дрвета, украшен балустрадам и хоризонталним и вертикалним канелурама. На врху наслона су метални клинови звездастог облика. Ногари су украшени канелурама и спојени са две прекрштене пречке.

Ормар-библиотека је двокрилни, са стакленим вратима-крилима. Унутра су пет полица за књиге. Фиока је у доњем делу ормара. Постављен је на четири једноставне ногице. Споља је политиран.

У углу собе, између писаћег стола и библиотеке, је сточић – штандер са *грамофоном и шибом „кабинет”*. „Кабинет” је дрвена кутија са поклопцем који се подиже – отвара системом на маказе. На средини је диск за плоче а са стране је савијена метална ручица са иглом. Механизам се навија кривом ручком. На поклопцу је етикета произвођача: „HIS MASTER'S VOICE THE GRAMOPHONE COMPANY HAYES MIDDHESSEX CLOSE LID WHILE PLAYING”. Грамофон је купљен у Аустрији, а у Чачак је стигао са Бледа 1930. године. Поклон Ф. Секованића.

Амбијент ове собе употпуњује окачено *огледало* и два *портрета* старих Чачана, брачног пара Стајке и Обрада Лазовића. Портрети су рад сликара Стевана Лале Никшића и настали су 1883. године. Стајка и Обрад су портретисани у грађанској ношњи из тог периода.

Огледало је дар старе свештеничке породице Белопавловић из Чачка. Потиче с краја XIX века. Огледало је зидно, мање величине, стакло је шлифовано и правоугаono, уоквирено дрвеним рамом које је на угловима заобљено. Унутрашњом ивицом рама је уска тордирана трака. Цео рам је обле профилације, украшен по угловима апликацијама флоралног мотива (цветне гране). Цео рам је премазан златним – шлаг металом.

На средини плафона окачен је мањи *лустер*, од мат стакла, полулоптаст, подељен на осам једнаких површина – режњева. У доњем делу лустера, на светлоплавој основи, представљен је вишебојни пејзаж залива са кућом. Соба се грејала пећима ложеним из ходника. По забележеним подацима изложен примерак *шучане пећи* је из Таковског дворца. Пећ је састављена из три дела: ложишта, средњег дела и поклопца. Око врата пећ је украшена богатим флоралним и геометријским ливеним рељефом. Поклопац је шири, равне кружне површине.

ДЕВОЈАЧКА СОБА

У свакој кући у којој је била девојка удавача, са пажњом се одређивала просторија која се уређивала као *девојачка соба*. Обично је то била соба са прозорима који гледају на двориште, да не би била изложена момачким погледима. Девојачка соба у овој кући је мала, опремљена бираним намештајем: *креветом, ормаром, комодом, умиваоником – вашикасном, шиваћом машином* и другим пратећим детаљима. Под собе прекрива мањи *широјски ћилим*, у основи црвене боје, украшен мотивом „венци на кубета”, а окрајницом је мотив „принцетина плоча”. Ћилим је из 1919. године, из Пирота. Уз зид собе постављени су *кревети* и *комода*. Кревет је метални, односно од дебљег лима и месинга. Састављен је од узглавља и узпожја (две табле) повезаним двома дужним страницама. Офарбан је основном бојом која имитира дрво, а у правоугаоним пољима на спољњој узпожној табли и са унутрашње стране узглавља, у медаљонима оперваженим цвећем, насликана је вишебојна представа пејзажа. Овакви кревети рађени су у пару, као брачни, али и као појединачни комади. Куповани су у дућанима широм Србије, увезени „из прека” – преко Саве и Дунава.

Кревет је прекривен везеним памучним *чаршавом*, ткашим и везеним *прекривачем – ирамом*, преко кога су стављена два *јастука*. На зиду изнад кревета окачен је везени *зидњак – ирам*. Сви ови предмети су рукотворине вредних Чачанки. Радила се од домаћих сировина које су жене саме прерађивале и припремале за ткање, плетење, вез и шивење. Изложен *чаршав* ткап је из две поле, од памучног конца. Уз дужну ивицу, техником *покрстице*, од црвеног и црног конца извезена је цветна лозица и пришивена хеклана бела памучна чипка у виду троуглова. Чаршав је ткала и везла Ленка Гавровић. Прско чаршава је *вунени прекривач – ирам*, ткан из две поле у виду ширих црвених и белих поља. На белим пољима разнобојном вуном, техником *покрстице*, извезена је „штикована” богата цветна лозица. На једној дужној страни уплетене су ресе. Ирам је ткала и везла Милева Ђукић 1870. године у Ивањици за девојачку спремју. Рађен је по донессној мустри из Београда. Кревет красе и два *јастука*.

Округло, украсно јастуче, везено на јути техником гоблен бода, од разнобојне вунице у виду богатог цветног мотива, врежа и волутица. Полеђина јастучета је од свилене материје. Јастуче је радила Л. Гавровић. Други *јастук* је од белог шифона, састављен из лица и полеђине. На средини јастука белим полусвиленим концем (мулинеом), техником

пунивеза извезени су иницијали (монограм) ПС (Стоја Поповић), а у горњем делу су два хеклана чипкана (цветни мотив) троугласта уметка. Околу су порупчићи у четири реда и богат карнер обрубљен узаном памучном чипком. Јастук се закопчава са пет седефастих дугмета. Шивен је на машини око 1900. године.

Зидни ирам – *зидњак*, мањих димензија, на јути, разнобојном вуницом, техником покретице, извезен је стилизован цветни мотив уоквирен вуницом окер боје. На ужим странама ирама налазе се упредене ресе. Ови зидни ирами – *зидњаци* су у ствари имитација великих европских скупоцених таписерија.

За одлагање рубља, постељине и ручних радова користиле су се *комоде*. Појавиле су се прво у варошима, али их је и село врло брзо прихватило, па је као саставни део спаваћих соба, *комода* добила своју широку употребу све до наших дана. Изложена *комода* је једноставно урађена од равних чамових плоча. Има четири врло велике и дубоке фиоке. Једини украс су профилације по ивичним деловима и порцеланска бела дугмад којима су се фиоке извлачиле. *Комода* је политирана. Поклон је породице свештеника Белопавловића из Чачка. На комоди стоји извезено *миље* – „*џишљајфер*“, *албум са чипканим њочецима и чирак*. *Миље* – „*џишљајфер*“ је од белог танког шифона, правоугаоног облика, са таласастим ивицама опшивеним розе мулинеом. Техником пунивеза, роза, жутим и светлозеленим мулине концем извезена је цветна лоза симетрично распоређена на миљеу. *Миље* је везла Зорка Белопавловић 1935. године у Чачку. Преско миљеа стоји *албум* са чипканим почецима пришивеним на шест платнених црвених листова повезаних као књига. Пришивено је укупно 228 мустри. Предња корица је од картона, пресвучена платном драп боје. Украшена је извезеним стилизованим цветним мотивима – *врежа*. У два медаљона су иницијали Л. Г. Ивице корице су оперважене црвеном вуницом а албум се затвара црвеном вуненом кићанком. Правила га је Л. Гавровић 1930. године, а служио је као узорак у Женској радничкој школи у Чачку. Албум представља вредан документ о чипкарству чачанског краја тадашњег времена.

Поред *комоде*, за одлагање одеће, служили су двокрилни *ормари* – *шифоњери*, производ домаћих мајстора столара и столарских задруга.

Ормар – *шифоњер*, који је изложен, прављен је од ораховог и чамовог дрвета. Двокрилан је, са две фиоке у доњем делу. Унутрашњост је подељена на део са полицама и део за вешање одела. Ослања се на четири профилисане ногице. На врху ормара, изнад истуреног стешени-

частог канелираног дела, извија се балустрада са волутама. Ивицама ормара су полустубови са урезаним канелурама. Поља крила врата су богато украшена урезаним стилизованим биљним мотивом, као и фиоке. По начину израде и декорацији, ормар припада неоренесансном стилу који је владао варошима Србије с краја XIX и почетка XX века.

Занимљив део намештаја ове собе је и *умиваоник* – *вацкасна* за одржавање тоалете. *Умиваоник* – *вацкасна*, ормарић, прављен је од чамовог дрвета, двокрилан је. Унутра је полица за држање *лавора* и *бокала*. Спољна горња плоча ормарића је од тамнобраон мермера. Лавор, од белог порцелана. Стопа – дно је равно и профилисано, из ње се шири бок са широко извијеним ободом. Обод је назубљен и украшен белим рељефним орнаментом у облику волутица и гранчица назначених позлатом. Са унутрашње стране полихромним сликањем преко глазури богатим вишебојним цветовима ружа. Лавор је у Чачак донет из „немачке куће” у Мраморку (Војводина), коју су наши дародавци, брачни пар Аврамовић из Чачка, купили после Другог светског рата. *Бокал* за воду, полигоналног трбуха са изливком на ободу бокала. Тракаста дршка иде скоро целом висином трбуха све до испод обода. Као и обод и ивице изливка, и дршке су наглашене црном бојом. Трбух бокала украшен је са пет вертикалних трака црне боје на којима су насликани цветови ружа. Између цветних трака насликано је шест кружних вишебојних цветних медаљона. Са спољње стране дна бокала утиснут је број 2029, GORKIVUR MC dnl, и знак – печат произвођача.

Изнад умиваоника окачено је *огледало* у дрвеном раму, а са леве стране, на зиду су *дрвени чивилук са њешкиром* и *везена чешљара* за чешљеве. *Огледало* је у једноставном дрвеном раму украшено плитким канелурама. *Чивилук* је направљен од токарених стубића и носача у облику правоугаоног рама са истуреним носачем за пешкир. За део рама који лежи на зиду, качио се везени уметак или огледало. *Чивилук* је рад локалних столара из времена после Првог светског рата. Преко чивилука окачен је *њешкир*. Пешкир је ткан од белог памучног платна са протканим ужим и ширим пругицама. На једној ужој страни, црвеним и плавим мулине концем, техником покрстице извезена је дворедна биљна лозица, а на другом крају, истом техником и концем, извезено је ћирилицом „ДОБРО ЈУТРО” и цветна гранчица са словом К. Ивицама пешкира је исхеклана мала кончана чипчица. Пешкир је откупљен од породице Курћубић, досељене из Ивањице у Чачак пред Први светски рат.

Соба је осветљавана „*лампом гасаром и електриком*”. На плафону је окачен *лусијер*, са стакленим абажуром, полулоптастог облика, таласастих ивица. У основи је светложуте боје, украшен цветним границима и коцкицама зелене боје.

На прозорима собе су беле кончане завесе, окачене на једноставним дрвеним гарнишима. У соби су још и шиваћа машина „СИНГЕР”, *куфер* од прућа, а на зидовима су породичне фотографије у дрвеним рамовима.

*

* *

Овом сталном изложбом у кући Пантелића желела се дочарати и сачувати за потоње генерације атмосфера и култура становања у старом Чачку од 1870. године до првих деценија XX века.

Етнографски материјал изложен у сталној поставци у кући породице Пантелића, пет деценија су сакупљали и музеолошки обрађивали стручњаци Народног музеја у Чачку: етнолог, археолози, историчари, историчари уметности... Пре свих Слободан Санадер, етнолог и вишегодишњи директор Музеја, који је највише радио на формирању збирки грађанске ношње, покућства, женске домаће радности. Од његовог одласка 1963. године па све до 1973. године Музеј је био без етнолога, али су за то са великим ентузијазмом правих музеалаца Милена Икониновић, археолог, и пок. Душанка Вучићевић, ист. уметности, рекогносцирајући терен општина Чачак и Лучани, истовремено прикупљале етнографски материјал везан за народно стваралаштво саског становништва. Од 1973. године на упражњено место етнолога долази Невенка Бојовић, етнолог, која наставља рад на сакупљању етнографског материјала везаног за материјалну и духовну културу становништва Моравичког округа и његовој обради и излагању.

Жеља да се етнографско наслеђе презентује у ширем обиму остварује се 1992, 1994. и 1999. године када се у кући Пантелића и конаку у Вранићима отварају сталне музејске поставке којима се презентују ентеријери грађанске и саске куће XIX и XX века.

Концепцију изложби, одабир материјала и ликовно решење, дала је Невенка Бојовић, етнолог, виши кустос Музеја.

Изложен материјал је конзервиран и рестауриран у конзерваторским радионицама Музеја. Текстил је радила Милица Дрињаковић, дип. технолог, конзерватор за текстил, а дрво и метал радили су Катарина Грујовић, виши конзерваторски техничар, и Дејан Петровић, конзерватор – техничар.

Конзервацију и рестаурацију куће урадио је Завод за заштиту споменика културе из Краљева по пројекту и стручном руководству Рајка Чубрића, архитекте, а средствима Министарства културе Републике Србије.

Велику захвалност за реализацију ове сталне етнографске поставке аутор дугује Миловану Вуловићу, ист. уметности, бившем директору Народног музеја у Чачку.

MANSION OF VULE PANTELIĆ

Besides the residence of Jovan Obrenović, one of the finest and the oldest preserved buildings erected in the mid-19th century is the mansion of Vule Pantelić, a former merchant of Čačak.

The elements of the oriental style are visible in the architecture of the building, which is characterized by the porch with brick pillars plastered and under the eaves.

At the base, the house is rectangular, single-storey, with a cellar under the guest room and a tiled roof with four planes. The central part of the house is the hall - corridor, of rectangular shape, floored with bricks, with a back exit on its opposite side. In the middle of both walls, plastered chimneys were used for heating furnaces in the rooms.

The interior outlay and the furnishings of the Vule Pantelić's mansion are original and have not been reconstructed. This is the way the houses of the rich Čačak people were decorated from the mid-19th century to the first decades of the 20th century. Also, the numerous exhibits testify to the costumes of townsmen, social and economic development and the life style of the people at that time.

The rooms were decorated with the furniture which was manufactured under the influence of the styles prevailing in Vienna and Budapest at that time, and belonged to the members and heirs of respectable Čačak families.

Being a valuable cultural monument, preserved completely with all its authentic architectural features, the house was turned into a memorial museum as early as in 1966, of which the original concept was changed on this display.

Nevenka Bojović

LA MAISON BOUGEOISE DE VULE PANTELIĆ

La maison de Vule Pantelić, ancien marchand de Tchatchak, est, avec le palais de Jovan Obrenovitch, un des bâtiments les plus anciens et les plus remarquables de la ville de Tchatchak.

Construite vers le milieu du XIXe siècle, dans un style qui trahit l'influence de l'architecture orientale, elle est caractérisée par un porche encadré de colonnes de briques au revêtement en mortier et surmonté d'un auvent.

La maison est un rez-de-chaussée de plan rectangulaire, comportant une cave au-dessous de la chambre d'amis et un toit à quatre pentes, recouvert de tuiles creuses. L'espace central du bâtiment est constitué par une antichambre ou plutôt un corridor rectangulaire, pavé de briques et ayant une sortie sur le côté opposé à l'entrée. Au milieu des murs plus longs se trouvent des cheminées en maçonnerie qui chauffaient les pièces.

L'aménagement de intérieur et l'équipement de la maison de Vule Pantelić ne reconstituent pas l'aspect originel, mais le mode d'aménagement pratiqué dans les maisons des habitants riches de Tchatchak dans la période comprise entre le milieu du XIXe siècle et les premières décennies du XXe; y sont présentés de nombreux objets qui évoquent l'habillement citadin de l'époque, le développement social et économique et la vie de la population urbaine de l'époque.

Les pièces sont équipées du mobilier qui avait appartenu aux membres ou aux héritiers des familles en vue de Tchachak et qui avait été construit à l'imitation des styles qui, à l'époque susmentionnée, étaient en vogue à Vienne et à Budapest.

En tant que monument historique précieux, conservé dans son ensemble, avec toutes ses caractéristiques architectoniques originales, la maison a été classée en 1966 comme monument et musée, mais la conception primitive a été modifiée par la façon dont elle est présentée actuellement.

Nevenka Bojović

Кућа Стаке и Вула Пантелића

Изглед хола са витринама

Фес са пушћулом, фес са граном, марама, либаде

Женске кошуље - комбинезони и учкур

Женски шешири

Женске торбице, сунцобран, леза, рукавице и споменари

Чаше, шољице и посуђе од сребра

Изглед гостинске собе

Огледало са консолним сточићем

Живко Павловић - Портрет
Стаке Пантелић

Н. Манојловић - Портрет
Петра М. Николића

Изглед мање собе - салона

Стеван Лала Никшић - портрет Стајке и Обрада Лазовића

Изглед девојачке собе

Умиваоник - вашкасна, огледало
чивилуци са пешкирима